

Pedagogicko-psychologické aspekty expresivních terapií u jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami

Petra Potměšilová, Terézia Harčaričková,
Marcela Fojtíková Roubalová,
Kristína Nagyová, Anna Víšková,
Eva Zádorová

Univerzita Palackého
v Olomouci

Pedagogicko-psychologické aspekty expresivních terapií u jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami

Petra Potměšilová, Terézia Harčariková,
Marcela Fojtíková Roubalová,
Kristína Nagyová, Anna Víšková, Eva Zádorová

Univerzita Palackého v Olomouci

2022

Odborní recenzenti: doc. PaedDr. Katarína Majzlanová, PhD.
doc. Mgr. Michal Růžička, Ph.D.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. elektronické vydání, 1. tištěné vydání vyšlo v roce 2021

© Petra Potměšilová, Terézia Harčaričková, Marcela Fojtíková Roubalová, Kristína Nagyová,
Anna Víšková, Eva Zádorová, 2021

Fotografie na obálce © Adobe Stock, 2021

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, 2022

DOI: 10.5507/cmtf.21.24459899

ISBN 978-80-244-5989-9 (tisk)

ISBN 978-80-244-6128-1 (online: iPDF)

Obsah

ÚVOD	9
1 EXPRESIVNÍ TERAPIE	11
1.1 Stručné vymezení jednotlivých terapií	11
1.2 Expresivní terapie v kontextu dalších věd	12
1.2.1 Pedagogika	13
1.2.2 Psychologie	13
1.2.3 Psychoterapie	13
1.2.4 Umění	14
1.3 Expresivní terapie na Slovensku	14
1.4 Expresivní terapie v České republice.	15
2 ARTETERAPIE.	16
2.1 Arteterapie v mezinárodním kontextu	17
2.1.1 Spojené státy americké	17
2.1.2 Evropa	18
2.2 Individuální a skupinová arteterapie	19
2.3 Historie arteterapie	19
2.4 Diagnostika v arteterapii	21
2.5 Arteterapie a supervize	23
2.6 Směry v arteterapii	24
2.6.1 Psychodynamické směry	24
2.6.2 Psychoedukační směr	25
2.6.3 Humanistické směry	26
2.6.4 Systemický směr	28
2.6.5 Integrativní směr	28
2.7 Metody v arteterapii	29
2.7.1 Imaginace	29
2.7.2 Animace	29
2.7.3 Koncentrace	30
2.7.4 Restrukturalizace	30
2.7.5 Transformace	31
2.7.6 Rekonstrukce	31
2.8 Artefiletika	31
2.8.1 Teoretická východiska artefiletiky	32
2.9 Možnosti využití arteterapie v praxi	34
2.9.1 Techniky v arteterapii	35

2.10	Kazuistika	41
2.11	Možnosti výzkumu	45
3	METODA PRÁCE V HLINĚNÉM POLI®	47
3.1	Senzomotorický proces a hliněné pole	48
3.2	Kazuistika	49
3.2.1	Kontext případové studie a terapeutických sezení	49
3.2.2	Příběh Alenky: Biografie a psychologická diagnostika	50
3.2.3	Vztahové podmínky v době terapie	50
3.2.4	Jevy pozorované v kazuistice	51
3.2.5	Začátek terapie	52
3.2.6	První dvě sezení	52
3.2.7	V dalších sezeních	56
3.2.8	Shrnutí.	62
3.2.9	Závěr	63
3.3	Možnosti výzkumu	63
4	HRA JAKO TERAPEUTICKÝ NÁSTROJ VE SPECIÁLNÍ PEDAGOGICE	64
4.1	Terapie hrou	64
4.1.1	Teorie terapie hrou	66
4.1.2	Techniky terapie hrou	71
4.1.3	Cílová skupina terapie hrou	74
4.1.4	Herní práce v nemocnici	76
4.2	Kazuistika	79
4.3	Možnosti výzkumu	93
4.4	Závěr	95
5	DRAMA A EXPRESIVNÍ TERAPIE	97
5.1	Bibliodrama	98
5.2	Situace u nás a na Slovensku	99
5.3	Historie a typy Bibliodramatu	100
5.3.1	Bibliodrama orientované na text	100
5.3.2	Pastoračně zaměřené Bibliodrama	100
5.3.3	Hagiodrama	101
5.3.4	Mimesis	101
5.3.5	Psychodramatické Bibliodrama	101
5.3.6	Bibliodrama jako pastoračně psychologická práce s Biblí	102
5.3.7	Bibliodrama orientované na proces a výchovnou dramatiku	102

5.3.8	Metoda Midraš P. Pitzeleho	102
5.4	Metody a techniky v Bibliodramatu	103
5.4.1	Metody zaměřené na práci s tělem	104
5.4.2	Výtvarné metody	108
5.4.3	Hudební metody	110
5.4.4	Slovní metody	111
5.4.5	Dramatické metody	113
5.5	Práce s biblickými postavičkami	114
5.5.1	Vyjadřovací možnosti postaviček	114
5.5.2	Postavičky v prostoru	116
5.5.3	Možnosti zpracování biblického textu postavičkami	117
5.6	Kazuistika: využití práce s biblickými postavičkami u budoucích pedagogů – učitelů	118
5.7	Možnosti výzkumu	123
6	VLIV TVŮRČÍHO PSANÍ NA OSOBY S POSTIŽENÍM	124
6.1	Tvořivost a osoba s postižením	124
6.2	Tvůrčí psaní	125
6.3	Bariéry tvořivosti ve tvůrčím psaní	128
6.3.1	Percepční bariéry	128
6.3.2	Bariéry kultury a prostředí	128
6.3.3	Emocionální bariéry	129
6.3.4	Intelektové a výrazové bariéry	130
6.4	Tvůrčí psaní v procesu rozvoje komunikační a literární kompetence u osob s postižením	130
6.5	Možnosti využití metody tvůrčího psaní u osob se souběžným postižením	132
6.6	Kazuistika	132
6.7	Realizace a interpretace výzkumu	134
6.8	Z výzkumných studií	148
ZÁVĚR		152
Shrnutí		155
Summary		155
Seznam obrázků		156
Literatura		157
Rejstřík		167

Úvod

Kolektivní monografie přináší speciálněpedagogický pohled na vybrané expresivní terapie. Autoři monografie mají jak teoretické, tak praktické zkušenosti s jednotlivými terapiemi. Monografie tvoří jeden logický celek, jehož hlavním pojítkem je využití expresivních terapií v oblasti speciální pedagogiky a možnosti výzkumných aktivit v rámci expresivních terapií.

Úvodní kapitola tvoří teoretický popis expresivních terapií a jejich současný stav v České republice a na Slovensku. Na ni pak navazují praktické kapitoly, v nichž jsou rozebírány jednotlivé expresivní terapie. Pořadí kapitol není náhodné. Jako první je uvedena nejstarší terapie, která pracuje s vizuálním uměním (arteterapie), dále pak terapie, jež vycházejí z přirozené dětské činnosti – hry (metoda práce v hliněném poli, herní terapie), a terapie, které pracují s psaným příběhem (dramaterapie, resp. bibliodrama, a tvůrčí psaní). V každé kapitole jsou nejdříve uvedena teoretická východiska jednotlivých terapií, dále pak příklady z praxe a kazuistika. Některé kapitoly jsou pak doplněny i o konkrétní výzkumné aktivity.

Výzkum je bezesporu důležitý pro rozvoj jakéhokoliv oboru. Pomáhá s rozvojem oboru a upozorňuje na jeho důležité aspekty. V oblasti expresivních terapií je tomu také tak. Výzkum v oblasti expresivních terapií je však velmi specifický. Cílem expresivních terapií je podpora klienta v jeho rozvoji a ve změně prožívání a jednání tak, aby se zvýšila kvalita jeho života. Tyto výzkumy jsou tak zpravidla v kvalitativním designu (kazuistiky, případové studie, longitudinální výzkumy). Může se však jednat i o kvantitativní design – ověřování vybrané metody pro cílovou skupinu. V každém výzkumu je důležité dodržovat etická pravidla, což v této oblasti platí dvojnásob.

V roce 1999 Americká arteterapeutická asociace vydala prohlášení, v němž zdůraznila potřebu funkčního výzkumu v oblasti arteterapie. Ten by měl napomoci charakterizovat základní oblasti fungování terapie a budoucí směry výzkumu. V roce 2000 byla publikována přehledová studie Reynolds et al., v níž byly shrnuty odborné články, které se zabývaly terapeutickou účinností arteterapie. Autoři v článku uvádějí, že dosud publikované studie mají různou metodologickou kvalitu. Zdůrazňují

potřebnost kvalitních výzkumů v oblasti arteterapie tak, aby bylo možné lépe určit optimální intervenci pro dané cílové skupiny.

V roce 2011 vznikla první myšlenka na vytvoření evropské pracovní skupiny v rámci arteterapie. Tato myšlenka vyústila v roce 2013 ve vytvoření Sítě evropských arteterapeutů (NEAT). Cílem Sítě je „podporovat rozvoj arteterapie v evropských zemích, a to vzájemnou výměnou klinických a akademických odborných znalostí“.¹ Do těchto cílů tak spadá nejen výměna informací, vytváření učebních plánů, ale i společné výzkumné aktivity a jejich publikování.

V roce 2014 se uskutečnilo setkání členů Sítě, na němž zástupci jednotlivých zemí diskutovali o aktuální situaci v oblasti arteterapie. I když existují národní odlišnosti, ve všech evropských zemích však panuje „silné povědomí o důležitosti kvalitního vzdělání, o nutnosti ochrany klienta a o potřebě vědeckého bádání pro další výzkum“.²

Regev and Cohen (2018) uvádějí, že v oblasti arteterapeutického výzkumu došlo k výraznému zlepšení a že jsou v současné době publikovány kvalitní kvantitativní i kvalitativní studie.

Tato monografie si neklade za cíl přinést úplný výčet terapií tak, jak tomu je u jiných publikací, není ani učebnicí. Jejím cílem je ukázat možnosti využití expresivních terapií u vybraných skupin jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami skrze výzkumné aktivity. Hlavní výzkumnou metodou, která je zvolena pro všechny vybrané expresivní terapie, je případová studie neboli kazuistika, jejímž hlavním cílem je soustředit se na jeden objekt zájmu. Kazuistika tak umožňuje, v případě této monografie, podrobný popis působení dané terapie na klienta či skupinu klientů. Hadj-Mousová (2002, s. 95) uvádí, že případová studie slouží k zařazení případu do obecného rámce, k interpretaci zjištěných znaků daného případu, hledání možností pro intervenci na základě podobných případů, ale i k získání žádoucího odstupu pro objektivní posouzení případu. Na konci každé kapitoly je vždy uvedena případová studie, která splňuje jednu z výše uvedených charakteristik.

Příprava publikace byla podpořena z grantu IGA_CMTF_2020_008 a vydání publikace bylo podpořeno z grantu IGA_CMTF_2021_001.

1 Dostupné na: <http://www.arteterapie.cz/2-uncategorised/44-aktivity-evropske-site-arteterapeutu-neat> (cit. 2021-01-18)

2 Dostupné na: <http://www.arteterapie.cz/2-uncategorised/44-aktivity-evropske-site-arteterapeutu-neat> (cit. 2021-01-18)

1

Expresivní terapie

Hlavním prostředkem pro práci s klientem v expresivních terapiích je exprese, tedy výrazový prostředek. Slavík (1997, s. 104–105) expresi definuje jako „specifickou, citově zabarvenou a více nebo méně záměrně strukturovanou reprezentaci vnitřního světa člověka“. Expresi lze na jedné straně vymezit jako spontánní, ale současně lze pozorovat i uspořádanost, která vypovídá o řádu vnitřního světa člověka-tvůrce. Dále pak uvádí (tamtéž), že „exprese je nástrojem individuality“. Dává prostor k jedinečnosti, projektivnosti a seberealizaci a jejím duševním zdrojem je fantazijní imaginace. Kromě individuálního pojetí exprese pak Slavík (tamtéž) poukazuje na společenský faktor exprese: „zejména exprese umělecká, je zcela zvláštním prostředkem intuitivního ovlivňování mezilidského styku, nebo jinak vztahu mezi jedincem a komunitou“. Vymezení expresečí výrazu poukazuje na hlavní princip, cíl a práci v expresivních terapiích: jedinec má možnost prostřednictvím umělecké formy vyjádřit své vlastní pocity, nálady, stavy. „Léčivé“ pak může být již samotné vyjadřování, tedy proces vyjadřování, ale i reakce okolí na toto vyjádření.

1.1 Stručné vymezení jednotlivých terapií³

O expresivních terapiích lze s nadsázkou říci, že jsou staré jako lidstvo samo. Umění historicky sloužilo k relaxaci, k odreagování, ale i jako forma přípravy na závažnou situaci. Příklady využití umění jako formy terapie lze najít v Bibli, dále pak v nástěnných malbách v jeskyních či v přetrvávajících rituálech různých kultur. Pojem arteterapie byl původně používán jako souhrnný pojem pro expresivní terapie, ale s jejich rozvojem se postupně začal používat pouze pro jednu z nich. Ke čtyřem základním expresivním terapiím (arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie a tanečně-pohybová terapie) se postupně přidávaly další (teatroterapie, biblioterapie, skazkot terapie, poetoterapie, terapie hrou, ...) (Malchiodi, 2005).

³ V této kapitole budou stručně vymezeny jen základní expresivní terapie. K jednotlivým terapiím více v samostatných kapitolách.

Arteterapii lze charakterizovat jako psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, která pro práci s klientem využívá výtvarné umění. **Muzikoterapie** je profesionální využití hudby a jejích elementů jako prostředku intervence ve zdravotnických a vzdělávacích zařízeních i v běžném prostředí pro jednotlivce, skupiny, rodiny nebo komunity, kteří hledají optimalizaci kvality svého života a zlepšení fyzické, sociální, komunikační, emocionální, intelektuální, spirituální složky zdraví a blahobytu (Mastnak & Kantor, 2014). **Dramaterapie** je léčebně-výchovná (terapeuticko-formativní) disciplína, v níž převažují skupinové aktivity využívající ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků k dosažení symptomatické úlevy, ke zmírnění důsledků psychických poruch i sociálních problémů a k dosažení personálně-sociálního růstu a integrace osobnosti (Valenta a kol., 2006). **Teatroterapii** Polínek (2014) charakterizuje jako expresivní terapeuticko-formativní přístup, který spočívá v celkové přípravě divadelního tvaru a jeho následné prezentaci před diváky s terapeuticko-formativním cílem, jehož účastníky jsou zpravidla jedinci se speciálními potřebami. **Tanečně-pohybová terapie** je podle Dosedlové (2014) charakterizovaná jako psychoterapeutické použití pohybu jako procesu posilujícího emocionální, kognitivní sociální a fyzickou integraci jedince. Tanec a pohyb jsou komunikačním kanálem, který reflektuje osobnost, a změny v pohybové úrovni způsobují změnu v mysli. V rámci **biblioterapie** dochází k využívání knih pro práci s klienty. **Skazkoterapie** pak pro práci s klienty využívá pohádky. Svoboda (2014) charakterizuje **poetoterapii** jako záměrné využívání hudebních prvků mluvené či psané řeči za účelem navození optimálního psychosomatického stavu člověka. Při **terapii hrou** dochází k využívání terapeutického potenciálu hry, a to převážně s dětským klientem. Specifickým příkladem terapie hrou je Sandplay therapy, kdy se pro práci s dítětem využívá specificky upravené pískoviště a figurky. Pomocí pískoviště a figurek může dítě vyjadřovat své vnitřní rozpoložení.

1.2 Expresivní terapie v kontextu dalších věd

Expresivní terapie jsou v současné době považovány za samostatné a svébytné disciplíny. Pro svoji práci však využívají poznatků dalších disciplín. Mezi tyto disciplíny patří pedagogika, psychologie, psychoterapie a umění.

1.2.1 Pedagogika

Původ slova pedagogika i původ disciplíny jako takové musíme hledat v době antiky. Průcha (2002) uvádí, že pojmem „paidagógos“ byl označován otrok, který doprovázel syna svého pána do školy. Později pak význam tohoto pojmu byl posunut a označován tak byl nejen otrok-průvodce, ale i učitel a vychovatel. V expresivních terapiích jsou aplikovány obecné pedagogické zásady pro práci s klientem. Při výchovném procesu jsou využívány prvky expresivních terapií k rozvoji osobnosti jedince, k sebepoznání, ale současně také jako prevence před různými sociálněpatologickými jevy.

1.2.2 Psychologie

Plháková (2004) psychologii definuje jako vědu, která studuje lidské chování, mentální procesy a tělesné dění, včetně jejich vzájemných vztahů a interakcí. Dále pak vymezuje čtyři základní cíle psychologie: popsat, vysvětlit, předvídat a zvyšovat lidskou spokojenost a zdraví. Na základě uvedených cílů psychologie je možné vyvodit vztah k expresivním terapiím. Tyto terapie využívají poznatků z psychologie: znalostí jevů, chování a reakcí jedinců v určité situaci a na základě těchto znalostí pak může aplikovat vhodný způsob práce s klientem.

1.2.3 Psychoterapie

Kratochvíl (1995) psychoterapii vymezuje dvěma způsoby: jako obor a jako činnosti. V prvním případě se jedná o empirický a aplikovaný obor stojící na pomezí medicíny a psychologie. Cílem oboru je léčení poruch a onemocnění. Dále pak Kratochvíl (tamtéž) definuje dvě části oboru: obecnou a speciální. Do obecné části patří teorie, metody a výzkumná data, do speciální pak aplikace na jednotlivé druhy poruch. Ve druhém případě se pak jedná o léčení, záměrné působení či využívání specializovaných metod pro odstranění nebo zmírnění poruch a onemocnění.

Expresivní terapie úzce souvisí s psychoterapií. Je možné je považovat za jeden z druhů psychoterapie, který cíle naplňuje pomocí uměleckého vyjadřování. Také teoretické zázemí jednotlivých terapií úzce souvisí s psychoterapií.

1.2.4 Umění

Umění je spojeno s vývojem lidstva a je součástí jeho kultury. „Touha vytvářet ušlechtilé předměty, ať už pro užitek, nebo pro prostou radost z krásy, je stará jako lidstvo samo a zájem o krásu je dokonce ještě starší“ (Šamšula & Adamec, 1994, s. 7). V umění obecně lze vedle estetické funkce najít ještě další funkci, a to potřebu sdělit něco, co je pro autora důležité. Slavík (2004) v této souvislosti uvádí, že ve výtvarné tvorbě se především objevuje to, co autora uchvacuje, či to, čeho se bojí, což lze vztáhnout na umění obecně. Umění do určité míry může také ovlivňovat hodnoty i vkus společnosti.

Pro práci terapeuta může být velmi důležitá znalost nejen dějin umění a námětů, které se objevují v uměleckých projevech, ale i znalost metod práce v daném umění. Na základě těchto znalostí může navrhnout odpovídající cestu pro práci s klientem.

1.3 Expresivní terapie na Slovensku

Expresivní terapie vycházejí z mezinárodně akceptovaného konceptu, vyjadřujeme je jako specifické, většinou umělecké, médium. Na Slovensku se expresivní terapie vyučují od roku 1967. V tomto roce také vznikl Inštitút pre speciálnu a liečebnú výchovu při Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Terapie, a tedy i expresivní terapie, byly již v této době etablovány do léčebné pedagogiky a postupně se stávaly i předmětem zájmu speciální pedagogiky. Prudký rozmach v oblasti aplikace a výzkumu expresivních terapií nastal v roce 1990, kdy se jeden z jejich zakladatelů doc. PhDr. Miroslav Teofil Bažány, CSc. stal děkanem Pedagogické fakulty UK a současně i vedoucím katedry léčebné pedagogiky. V akademickém roce 2000/2001 byl na Pedagogické fakultě UK v Bratislavě přijat kreditový systém studia. To přineslo reprofilaci obsahu jednotlivých předmětů v jednotlivých oborech. Předměty – expresivní terapie – jako arteterapie, biblioterapie, dramaterapie, ergoterapie, muzikoterapie, psychomotorická terapie, rodinná terapie a terapie hrou se postupně dotvářely a rozšiřovaly oblasti své působnosti. S rozvojem expresivních terapií se také v jiných oborech vytvářely, profilovaly a vyučovaly předměty dramatická výchova (sociální pedagogika), biblioterapie, terapie hrou (speciální pedagogika), dramaterapie (logopedie, sociální práce) a podobně. Takzvané umělecké terapie, které tvoří integrální součást terapeuticko-formativních psychologických, léčebně-pedagogických, speciálněpedagogických přístupů, je možné definovat jako záměr-

né, cílevědomé a systematické působení skrze vnímání, tvorbu a zážitek na osoby s postižením, narušením, zdravotně nebo jinak ohrožené, s cílem dosáhnout změny v chování, v prožívání, získat dovednosti řešit, resp. vyrovnat se s určitými situacemi, problémy. Intermodální charakter expresivních terapií umožňuje vzájemné prolínání se a střídání aktivit (využívání prvků) nebo paralelní, synchronní uplatnění dvou či více přístupů. Prezentace zkušeností z výzkumů při uplatňování expresivních terapií ve školních i mimoškolních zařízeních a institucích mohou přispět ke zpřehlednění vztahových vazeb, přesahů a kompetencí v této oblasti, a tím i k lepší vzájemné mezioborové komunikaci.

1.4 Expresivní terapie v České republice

Vývoj expresivních terapií v České republice částečně kopíruje vývoj v zahraničí. Mezi expresivní terapie, které mají delší tradici, lze zařadit čtyři základní: arteterapii, muzikoterapii, dramaterapii a tanečně-pohybovou terapii. V současné době se mezi expresivní terapie dále řadí teatroterapie, biblioterapie, skazkot terapie, poetoterapie a terapie hrou.

Masivní rozvoj expresivních terapií v České republice nastal po revoluci v roce 1989. V současné době se expresivní terapie používají ve třech základních oblastech: ve zdravotnické, sociální a pedagogické. Ve **zdravotnické oblasti** se jedná především o různé nemocnice, psychiatrická a doléčovací zařízení. V **sociální oblasti** jde o práci s klienty s různým typem závislostí. V **pedagogické oblasti** se expresivní terapie využívají s úspěchem u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, ale i u dětí intaktních.

Ríze české specifikum je právě uplatnění expresivních terapií ve výchově. Oproti ostatním zemím se v České republice používají specifické disciplíny, které jsou na pomezí terapie a běžné výchovy: artefiletika, muzkofiletika a dramatika.

2

Arteterapie

Jednou z expresivních terapií je arteterapie, kterou lze definovat dvojitým způsobem, a to buď z širšího, nebo z užšího pojetí. V **širším pojetí** se pojem arteterapie používá jako zastřešující pojem pro všechny expresivní terapie (dramaterapii, poetoterapii, biblioterapii, muzikoterapii či taneční terapii, ...), jde tedy o využití jakýchkoliv uměleckých forem při práci s klientem. V **užším pojetí** pak pojem arteterapie odkazuje na práci s klientem s využitím výtvarných uměleckých forem. V odborné literatuře existuje řada definic arteterapie:

„Arteterapie pro práci s klientem využívá výtvarných uměleckých forem“ (Současná arteterapie v České republice a v zahraničí, 2000, s. 35). „Arteterapii lze definovat jako psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, která k léčebným cílům využívá formu a prostředky adekvátní uměleckým formám“ (tamtéž). Casse a Dalley (2006, s. 9) definují arteterapii jako jeden z psychoterapeutických postupů, který se opírá o výtvarné projevy klientů jako o hlavní léčebný prostředek. Autorky se zmiňují o tom, že při arteterapii se nejedná o dokonalé, konečné dílo, ale především o proces tvorby. Jebavá (1997, s. 7) pak arteterapii charakterizuje jako týmovou práci, kde spolu spolupracují psycholog, psychiatr nebo pedagog. Arteterapie může pomoci psychologovi zpřesnit diagnózu a prognózu, ale především je zaměřena na rozvoj tvořivých schopností klienta a na jeho citový vývoj. Význam a hodnotu výtvarné práce lze spatřovat v procesu činnosti a v pozitivním vztahu mezi arteterapeutem a klientem. Liebmann (2010, s. 14) zdůrazňuje to, že v arteterapii je preferované využití výtvarné tvorby jako prostředku k osobnímu vyjádření v rámci komunikace před esteticky uspokojivými výslednými produkty.

Z výše uvedených definic vyplývá, že arteterapie v užším slova smyslu pracuje s výtvarným uměním jako s prostředkem pro vyjádření klientových pocitů, stavů. Prostřednictvím výtvarného vyjádření tak terapeut může klienta poznat, pochopit jej a pomoci mu v poznání sebe sama, při řešení problémů či osobních témat.⁴

---

⁴ Pojem osobní téma je v této kapitole používán pro označení důležitého tématu v životě klienta. Zpravidla se jedná o problém, se kterým je potřeba opatrně a citlivě pracovat. Může se jednat o dlouhodobě neřešený problém nebo konflikt, který je skryt hluboko a způsobuje další problémy v životě jedince.

V druhé definici jsou zmíněny dvě základní funkce arteterapie či dvojí základní pojetí arteterapie: arteterapie jako psychoterapeutická disciplína a arteterapie jako psychodiagnostická disciplína. Arteterapie jako **psychoterapeutická disciplína** má hlavní těžiště své práce přímo ve vlastním klientově procesu tvorby. Je postavena na sebeúdravném mechanismu tvoření a proces ani výtvar nejsou dále interpretovány. Arteterapie jako **psychodiagnostická disciplína** pak s klientovým procesem tvoření i se samotným artefaktem dále pracuje. Ve většině případů se jedná o rozpravu nad artefaktem či procesem tvoření.

Zicha (1981) tyto dva směry rozlišuje a definuje jako terapii uměním a artpsychoterapii. **Terapie uměním** je založena na léčebném účinku samotného tvůrčího procesu. **Artpsychoterapie** doplňuje tvůrčí proces klienta o reflexi a verbální zpracování, tedy o interpretaci artefaktu. Směr a způsob interpretace je pak dán tím, k jakému teoretickému směru se terapeut hlásí.

V odborné literatuře se můžeme setkat s tím, že někteří autoři (například Zicha, 1981; Stiburek, 2000) tyto dva proudy od sebe oddělují, ale současně také připouštějí, že v praxi není mezi těmito koncepty ostrá hranice, ba dokonce se oba prolínají a doplňují. Využití arteterapie buď jako psychoterapeutické, či psychodiagnostické disciplíny v praxi často záleží na vzdělání a profesní přípravě arteterapeuta.

V dalším textu se budeme věnovat arteterapii z pohledu disciplíny, v níž se oba proudy spojují a prolínají.

2.1 Arteterapie v mezinárodním kontextu

Arteterapie se hojně využívá především ve Spojených státech a v Evropě. Pro potřeby tohoto je zde uvedeno jen základní využití.

2.1.1 Spojené státy americké⁵

Arteterapie je podle Americké arteterapeutické asociace povolání, jehož cílem je obohacovat život jedinců, rodin či komunit v oblasti duševního zdraví a lidských služeb prostřednictvím tvůrčího procesu a lidské zkušenosti v rámci psychoterapeutického vztahu.

---

5 Blíže k této problematice viz webové stránky: <https://arttherapy.org/>.